כיתה ח' | תושב"ע · משנה | שיעור 5 מתוך 5 | 45 דק' | שבת יז, ה-ח

שברי כלים, אבן בקרויה ופקק החלון: מה הופך חפץ לכלי?

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יסבירו לפי משנה ה מתי מותר לטלטל שברי כלים, ואת המחלוקת "מעין מלאכה" / "מעין מלאכתן" (תנא קמא ורבי יהודה).
- התלמידים יסבירו לפי משנה ו והרע"ב מתי אבן שבקרויה נחשבת חלק מהכלי, ומתי היא "כשאר אבנים".
- התלמידים יציגו את מחלוקת רבי אליעזר וחכמים בפקק החלון (יז, ז), ואת דברי רבי יוסי על כיסויים (יז, ח).
- התלמידים ינסחו כלל משותף: הכנה ושימוש קבוע הופכים חפץ לכלי.

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה הופך את השבת ליום אחר?

בכל שיעור מוסיפים לטבלה על הלוח "מה המשנה מלמדת על השבת": הכנה, מלאכה, גבול בין רשויות, ועכשיו גם טלטול כלים (פרק יז).

🧪 פתיחה

מראים לכיתה כוס שנשברה (תמונה), בקבוק עם פקק ומכסה של סיר. שואלים: "שבר של כוס, האם הוא עדיין כלי? ומה צריך לקרות כדי שאבן פשוטה תהיה חלק מכלי?"

📖 הסבר למורה

משנה ה. כלים שמותר לטלטל, גם השברים שלהם נטלים, "ובלבד שיהיו עושין מעין מלאכה": שהשבר עדיין שימושי למשהו. שברי עריבה (כלי ללישה) מכסים פי חבית, ושברי זכוכית מכסים פי פך. רבי יהודה מחמיר: "מעין מלאכתן", שימוש דומה לשימוש המקורי: שברי עריבה לצקת לתוכם מקפה (תבשיל סמיך), ושברי זכוכית לצקת לתוכם שמן. הרע"ב: המחלוקת היא רק כשנשברו בשבת; "ואין הלכה כרבי יהודה".

משנה ו. קרויה היא דלעת יבשה ששואבים בה מים. היא קלה וצפה, ולכן שמים בה אבן כדי שתשקע (רע"ב). אם האבן מהודקת ולא נופלת, היא חלק מהכלי ("הוה כלי") ומותר למלא בה; אם לא, האבן "כשאר אבנים", והקרויה נעשית "בסיס לאבן", ואסור לטלטל אותה. זמורה (ענף גפן) שקשורה לטפיח (כד קטן) נחשבת כלי, וממלאים בה.

משנה ז. פקק החלון (לוח או מסך שסוגרים בו חלון). רבי אליעזר: מותר לסגור בו רק כשהוא קשור ותלוי, כי אם הוא נגרר על הקרקע, כשמרימים אותו לסגור "מחזי כמוסיף על הבנין" (רע"ב). חכמים: בין כך ובין כך מותר, כי הוכן לכך מערב שבת. "והלכה כחכמים".

משנה ח. כיסויים של כלים שיש להם "בית אחיזה" (ידית) נטלים. רבי יוסי: התנאי של ידית נאמר רק בכיסוי של קרקע (כמו מכסה של בור), אבל כיסויי כלים נטלים בכל מקרה. הרע"ב מוסיף שהמחלוקת היא בכיסוי של כלי שמחובר לקרקע, "והלכה כחכמים".

הכלל המשותף: בכל המשניות האלה שואלים אם החפץ "הוא כלי": שבר שעדיין מועיל, אבן שהודקה, ענף שנקשר, פקק שהוכן מאתמול, מכסה עם ידית. הכנה ושימוש הופכים חפץ לכלי.

זרמים: נכתב לחמ"ד, כהמשך ליחידה. בממלכתי אפשר להתמקד בשאלה הכללית "מתי חפץ הופך לכלי?" ובמחלוקות כדוגמה לדיון. הדינים לפי המשנה והרע"ב; להלכה למעשה מעיינים בספרי הלכה.

📜 המקור (המשנה מתוך ספריא, נוסח תורת אמת; רע"ב מתוך ספריא)

משנה, שבת פרק יז, משנה ה

כָּל הַכֵּלִים הַנִּטָּלִין בְּשַׁבָּת, שִׁבְרֵיהֶן נִטָּלִין עִמָּהֶן, וּבִלְבַד שֶׁיִּהְיוּ עוֹשִׂין מֵעֵין מְלָאכָה. שִׁבְרֵי עֲרֵבָה, לְכַסּוֹת בָּהֶן אֶת פִּי הֶחָבִית. שִׁבְרֵי זְכוּכִית, לְכַסּוֹת בָּהֶן אֶת פִּי הַפָּךְ. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, וּבִלְבַד שֶׁיִּהְיוּ עוֹשִׂין מֵעֵין מְלַאכְתָּן. שִׁבְרֵי עֲרֵבָה, לִצּוֹק לְתוֹכָן מִקְפָּה. וְשֶׁל זְכוּכִית לִצּוֹק לְתוֹכָן שָׁמֶן:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על שבת יז, ה

מֵעֵין מְלָאכָה. אֵיזוֹ מְלָאכָה שֶׁתִּהְיֶה, וַאֲפִלּוּ אֵינָהּ מֵעֵין מְלַאכְתָּן הָרִאשׁוֹנָה:

לִצּוֹק לְתוֹכָן מִקְפָּה. עֲבָה, דּוּמְיָא דְּעִסָּה מְעֹרֶבֶת בְּמַיִם. וְלֹא פְּלִיגֵי אֶלָּא בְּנִשְׁבְּרוּ בְּשַׁבָּת, אֲבָל נִשְׁבְּרוּ מֵעֶרֶב שַׁבָּת כְּלֵי עָלְמָא מוּתָּרִים דִּנְטָלִים אֲפִלּוּ אֵין עוֹשִׂין מֵעֵין מְלַאכְתָּן הָרִאשׁוֹנָה. וְאֵין הֲלָכָה כְּרַבִּי יְהוּדָה:

משנה, שבת פרק יז, משנה ו

הָאֶבֶן שֶׁבְּקֵרוּיָה, אִם מְמַלְּאִין בָּהּ וְאֵינָהּ נוֹפֶלֶת, מְמַלְּאִין בָּהּ. וְאִם לָאו, אֵין מְמַלְּאִין בָּהּ. זְמוֹרָה שֶׁהִיא קְשׁוּרָה בְּטָפְיחַ, מְמַלְּאִין בָּהּ בְּשַׁבָּת:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על שבת יז, ו

הָאֶבֶן שֶׁבְּקֵרוּיָה. דְּלַעַת יְבֵשָׁה וּמְמַלְּאִים בָּהּ מַיִם, וּמִתּוֹךְ שֶׁהִיא קַלָּה אֵינָהּ שׁוֹאֶבֶת אֶלָּא צָפָה, וְנוֹתְנִין בָּהּ אֶבֶן לְהַכְבִּידָהּ:

וְאֵין הָאֶבֶן נוֹפֶלֶת. שֶׁהִדְּקוּהָ יָפֶה בִּפְנֵי הַקֵּרוּיָה, הֲוָה כְּלִי:

וְאִם לָאו. הֲרֵי הִיא כִּשְׁאָר אֲבָנִים וְאֵין מְטַלְטְלִים אֶת הַקֵּרוּיָה, שֶׁנַּעֲשֵׂית בָּסִיס לָאֶבֶן שֶׁנּוֹשְׁאָתָהּ:

זְמוֹרָה שֶׁהִיא קְשׁוּרָה לְטָפְיַח. לְפַךְ קָטָן שֶׁשּׁוֹאֲבִין בּוֹ מַיִם מִן הַבּוֹר אוֹ מִן הַמַּעְיָן, מְמַלְּאִים בּוֹ, דְּשַׁוְיָא לְהַךְ זְמוֹרָה כְּלִי:

משנה, שבת פרק יז, משנה ז

פְּקַק הַחַלּוֹן, רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, בִּזְמַן שֶׁהוּא קָשׁוּר וְתָלוּי, פּוֹקְקִין בּוֹ, וְאִם לָאו, אֵין פּוֹקְקִין בּוֹ. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, בֵּין כָּךְ וּבֵין כָּךְ פּוֹקְקִין בּוֹ:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על שבת יז, ז

וְאִם לָאו אֵין פּוֹקְקִין בּוֹ. שֶׁאִם נִגְרָר עַל גַּבֵּי קַרְקַע כְּשֶׁהוּא שׁוֹמְטוֹ מֵעַל הָאָרֶץ לִסְתֹּם בּוֹ, מֵחֲזֵי כְּמוֹסִיף עַל הַבִּנְיָן, וְסָבַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אֵין מוֹסִיפִין עַל אֹהֶל עֲרַאי בְּשַׁבָּת:

בֵּין כָּךְ וּבֵין כָּךְ. בֵּין קָשׁוּר בֵּין אֵינוֹ קָשׁוּר פּוֹקְקִין בּוֹ, הוֹאִיל וְהָיָה מוּכָן מֵאֶתְמוֹל לְכָךְ, דְּסָבְרֵי רַבָּנָן מוֹסִיפִין עַל אֹהֶל עֲרַאי בְּשַׁבָּת. וַהֲלָכָה כַּחֲכָמִים:

משנה, שבת פרק יז, משנה ח

כָּל כְּסוּיֵי הַכֵּלִים שֶׁיֵּשׁ לָהֶם בֵּית אֶחִיזָה נִטָּלִים בְּשַׁבָּת. אָמַר רַבִּי יוֹסֵי, בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים. בִּכְסוּי קַרְקַע, אֲבָל בִּכְסוּי הַכֵּלִים, בֵּין כָּךְ וּבֵין כָּךְ נִטָּלִים בְּשַׁבָּת:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על שבת יז, ח

בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים בִּכְסוּי קַרְקַע. בַּגְּמָרָא קָאָמַר דִּבְכִסּוּי כֵּלִים כֻּלֵּי עָלְמָא לֹא פְּלִיגֵי דְּשָׁרֵי אַף עַל גַּב דְּלֵית לְהוּ בֵּית אֲחִיזָה, וּבִכְסוּיֵי קַרְקָעוֹת כְּגוֹן כִּסּוּי שֶׁל בּוֹר וְדוּת כֻּלֵּי עָלְמָא לֹא פְּלִיגֵי דְּאָסוּר אִי לֵית לְהוּ בֵּית אֲחִיזָה. כִּי פְּלִיגֵי בִּכְסוּיֵי כֵּלִים הַמִּתְבָּרִים לַקַּרְקָעוֹת, מַר סָבַר כְּקַרְקָעוֹת דָּמְיָן, וּמַר סָבַר לָאו כְּקַרְקָעוֹת דָּמְיָן. וַהֲלָכָה כַּחֲכָמִים, שֶׁהַמְחֻבָּר לַקַּרְקַע הֲרֵי הוּא כְּקַרְקַע:

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב במשנה במפורש, ובצד השני פירוש, עם שם המפרש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהמשנה.

📜 כתוב במשנה	🔍 מפרשים (ושל מי הפירוש)

"וּבִלְבַד שֶׁיִּהְיוּ עוֹשִׂין מֵעֵין מְלָאכָה"	רע"ב: "איזו מלאכה שתהיה, ואפילו אינה מעין מלאכתן הראשונה".
"רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, וּבִלְבַד שֶׁיִּהְיוּ עוֹשִׂין מֵעֵין מְלַאכְתָּן"	רע"ב: המחלוקת רק כשנשברו בשבת; "ואין הלכה כרבי יהודה".
"אִם מְמַלְּאִין בָּהּ וְאֵינָהּ נוֹפֶלֶת"	רע"ב: האבן הודקה "יפה בפי הקרויה", ולכן "הוה כלי".
"וְאִם לָאו, אֵין פּוֹקְקִין בּוֹ"	רע"ב: כשהפקק נגרר על הקרקע, "מחזי כמוסיף על הבנין".
"בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים. בְּכִסּוּי קַרְקַע"	רע"ב: "והלכה כחכמים, שהמחובר לקרקע הרי הוא כקרקע".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף העבודה (רגיל ועם תמיכה)

1. פתיחה: כוס שבורה, פקק ומכסה (5 דקות)
2. משנה ה: שברי כלים, "מעין מלאכה" מול "מעין מלאכתן" (9 דקות)
3. משנה ו: האבן שבקרויה והזמורה (ציור על הלוח) (8 דקות)
4. משניות ז-ח: פקק החלון וכיסויים, בקצרה (8 דקות)
5. דף העבודה (10 דקות)
6. סיכום: מה הופך חפץ לכלי? (5 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מתי מותר לטלטל שברי כלים לפי תנא קמא?
2. מתי ממלאים בקרויה שיש בה אבן?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. מה ההבדל בין "מעין מלאכה" ל"מעין מלאכתן"? תנו דוגמה משלכם.
2. למה, לפי הרע"ב, רבי אליעזר אוסר לסגור בפקק שנגרר על הקרקע?
3. מה משותף לאבן שהודקה בקרויה ולזמורה שנקשרה לטפיח?

הערכה (מה דעתי?)

1. חפץ שנשבר יכול לקבל "תפקיד חדש". האם גם לאדם יש לפעמים תפקיד חדש אחרי שמשהו "נשבר"? הסבירו.

🏁 סיכום השיעור

מוסיפים לטבלה "מה המשנה מלמדת על השבת": "חפץ הוא כלי כשהוא מוכן ומשמש: שבר שימושי, אבן שהודקה, פקק שהוכן מאתמול (יז, ה-ח ורע"ב)". מכאן אפשר לעבור למבחן על הפרק.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. דבר אחד שלמדתי היום: _____
2. שאלה אחת שעדיין יש לי: _____

💡 הערות למורה

כדאי לצייר על הלוח קרויה (דלעת עם פתח) ואבן בפתח שלה: מהודקת או רופפת. "בסיס" (דבר שנושא חפץ אסור) הוא מושג חדש; מספיק להסביר שהקרויה "נושאת" את האבן ולכן נגררת אחריה בדין.

אחרי שני השיעורים יש מבחן על הפרק כולו (משניות א-ח), עם מחוון וגרסה מותאמת.

📝 בדף העבודה

"מעין מלאכה" מול "מעין מלאכתן" בטבלה, האבן שבקרויה, מי אמר מה (רבי אליעזר / חכמים / רבי יוסי) ו★ שאלת אתגר. מחוון מלא בעמוד השני.

📝 מבחן על פרק יז

מבחן מסכם על פרק יז (משניות א-ח), 45 דקות, 100 נקודות: שאלות בחירה, מושגים, יישום למקרים, הבנת משנה ושאלת חשיבה. עם מחוון מלא וגרסה מותאמת (עם תמיכה).

מקורות

- משנה שבת יז, ה (ספריא)
- רע"ב על שבת יז, ה (ספריא)
- משנה שבת יז, ו (ספריא)
- רע"ב על שבת יז, ו (ספריא)
- משנה שבת יז, ז (ספריא)
- רע"ב על שבת יז, ז (ספריא)
- משנה שבת יז, ח (ספריא)
- רע"ב על שבת יז, ח (ספריא)

מחוון: שברי כלים, אבן בקרויה ופקק החלון

1. שברי עריבה: ת"ק: לכסות בהם את פי החבית; ר' יהודה: לצקת לתוכם מקפה. שברי זכוכית: ת"ק: לכסות בהם את פי הפך; ר' יהודה: לצקת לתוכם שמן.
2. רק בכלים שנשברו בשבת; אם נשברו מערב שבת "כולי עלמא מודים" שנטלים. "ואין הלכה כרבי יהודה" (רע"ב).
3. 1. ממלאין בה: האבן הודקה, "הוה כלי" (רע"ב). 2. אין ממלאין בה: האבן "כשאר אבנים", והקרויה נעשית "בסיס לאבן" (רע"ב).
4. 1. רבי אליעזר. 2. חכמים. 3. רבי יוסי. 4. רבי יהודה.
5. תשובה פתוחה, למשל: חפץ הוא כלי כשהוא מוכן ומיועד לשימוש (מערב שבת, או מחובר ומהודק לכלי), ועדיין עושה מלאכה. לקבל כל ניסוח שמתבסס על שתי דוגמאות לפחות.